

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.4.24>

SŁONECZNIK JAKO CZYNNIK KSZTAŁTUJĄCY EFEKTYWNOŚĆ WYKORZYSTANIA GRUNTÓW W PRZEDSIĘBIORSTWACH ROLNYCH

Kateryna Honcharova

*aspirant Katedry Ekonomii Przedsiębiorstwa i Organizacji Biznesu
Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Ekonomicznego imienia Simona Kuzneta (Charków, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-0495-3031
e-mail: ekateryna.honcharova@i.ua*

Kseniia Kirichenko

*aspirant Katedry Ekonomii Przedsiębiorstwa i Organizacji Biznesu
Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Ekonomicznego imienia Simona Kuzneta (Charków, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-8366-7577
e-mail: ksen_09@ukr.net*

Adnotacja. Podkreślono rosnące znaczenie słonecznika dla rolnictwa Ukrainy i gospodarki przedsiębiorstw. W ostatnich latach produkcja słonecznika znacznie wzrosła zarówno ze względu na rozszerzenie powierzchni upraw, jak i poziom plonów. Znacznie zwiększył się również eksport oleju i nasion słonecznika. Celem tego badania jest ocena wpływu słonecznika na poziom efektywności wykorzystania gruntów rolnych i zdolności przedsiębiorstw do kształtowania pozycji konkurencyjnej w zakresie czynszów za udziały. Badanie przeprowadzono na przykładzie przedsiębiorstw rolnych obwodu charkowskiego na podstawie danych z 2019 roku. Porównuje się wydajność produkcji słonecznika z pszenicą i kukurydzą na ziarno. Podkreśla się, że pod względem wydajności produkcji słonecznik znacznie wyprzedza pozostałe dwie uprawy. Stwierdza się, że państwo powinno stworzyć ekonomiczny mechanizm regulujący strukturę użytkowania gruntów, który powinien promować ich zrównoważone użytkowanie.

Słowa kluczowe: słonecznik, efektywność, zysk, czynsz, rentowność, struktura użytkowania gruntów.

SUNFLOWER PRODUCTION AS A FACTOR IN FORMING EFFICIENCY OF LAND USE IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Kateryna Honcharova

*Postgraduate Student at the Department of Economics of Enterprise and Business Organization
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Kharkiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-0495-3031
e-mail: ekateryna.honcharova@i.ua*

Kseniia Kirichenko

*Postgraduate Student at the Department of Economics of Enterprise and Business Organization
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Kharkiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-8366-7577
e-mail: ksen_09@ukr.net*

Abstract. The article emphasizes a growing importance of sunflower production for agriculture of Ukraine and the economy of enterprises. In recent years, sunflower production has increased significantly due to the expansion of sown areas and yields. Export of sunflower oil and seeds has notably increased, too. The purpose of this study is to assess the impact of sunflower on the efficiency level of agricultural land use and ability of enterprises to form a competitive position in relation to the rent for shares. The basis for the study are data on agricultural enterprises of Kharkiv region for 2019. The author compares the efficiency of sunflower production with wheat and corn for grain. In terms of production efficiency, sunflower is significantly ahead of the other two crops. The article concludes that the state should create an economic mechanism regulating the structure of land use, promoting their sustainable use.

Key words: sunflower, efficiency, profit, rent, profitability, land use structure.

СОНЯШНИК ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Катерина Гончарова

*аспірант кафедри економіки підприємства та організації бізнесу
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (Харків, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-0495-3031

e-mail: ekateryna.honcharova@i.ua

Ксенія Кіріченко

*аспірант кафедри економіки підприємства та організації бізнесу
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (Харків, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-8366-7577

e-mail: ksen_09@ukr.net

Анотація. Підкреслено зростаючу важливість соняшнику для сільського господарства України та економіки підприємств. В останні роки виробництво соняшнику суттєво зросло як за рахунок розширення посівних площ, так і підвищення рівня врожайності. Суттєво збільшився також експорт олії і насіння соняшнику. **Мета** нашого дослідження – оцінка впливу соняшнику на рівень ефективності використання сільськогосподарських земель та можливостей підприємств формувати конкурентоспроможну позицію щодо орендної плати за паї. Дослідження проведено на прикладі сільськогосподарських підприємств Харківської області за показниками 2019 року. Здійснено порівняння ефективності виробництва соняшнику та пшениці, а також кукурудзи на зерно. Підкреслено, що за показниками ефективності виробництва соняшник суттєво випереджає зазначені вище культури. Зроблено висновок, що держава повинна створити економічний механізм регулювання структури землекористування, який сприятиме їх сталому використанню.

Ключові слова: соняшник, ефективність, прибуток, орендна плата, рентабельність, структура землекористування.

Вступ. Нині сільське господарство України відграє все більшу роль у національній економіці. Починаючи з 2004 року, відбувається поступове нарощування обсягів виробництва, зокрема продукції рослинництва. У 2019 році зібрано майже 75 млн. т зернових і зернобобових культур та більше 15 млн. соняшнику. Минулий 2020 рік виявився для сільськогосподарських виробників дуже складним через посуху, яка вразила більшу частину території України. Внаслідок цього фактору валові збори зернових і зернобобових культур зменшилися на 10 млн. т порівняно з 2019 роком, а соняшнику – приблизно на 3 млн. т. Очікування щодо поточного року загалом позитивні. Валовий збір зернових культур прогнозується на рівні не менше 75 млн. т, соняшнику – 16 млн. т. Окрім того, зберігається хороша кон'юнктура на світових ринках щодо ціни на ці культури.

Усе це дозволить підприємствам отримати хороші фінансові результати та розрахуватися за оренду паїв. Окрім того, особливістю сучасного етапу є підвищення рівня конкуренції за право оренди паїв з огляду на перспективи купівлі землі юридичними особами, починаючи з 2024 року. Виходячи з цього, постає питання: чи є соняшник тією культурою, яка дає сільськогосподарським підприємствам додаткові переваги з огляду на доходність землекористування і виплати орендної плати?

Проблема ефективності використання землі є однією з центральних в економічній науці; вона розглядається під різними кутами зору. П. Саблук підкреслює, що освоєння ринкової системи господарювання своєю невизначеністю впродовж тривалого періоду лише гальмує розвиток ринкових земельних відносин в інтересах селян і сільських громад, головною метою якого є становлення ефективного господаря на землі (Sabluk, 2020). Водночас наголошується необхідність запровадження європейської практики землекористування, зокрема йдеться про те, що майбутні власники повинні проживати на цій території, мати досвід практичної роботи в сільському господарстві.

Р. Левак звертає увагу на процеси концентрації земель у сільськогосподарських підприємствах (Levek, 2020). На його думку, це призводить до зменшення кількості підприємницьких структур у сільському господарстві. Крім того, ним підкреслено, що великі виробничі структури зазвичай мають кращі можливості отримати якісніші землі, ніж дрібні господарства. Позиція М. Гладія та Ю. Лузана відносно цієї проблеми полягає в тому, що у країнах Європейського Союзу, де переважають невеликі фермерські господарства, спостерігаються значно вищі показники врожайності, ніж у великих аграрних корпораціях в Україні. Як вважають автори, проблема ефективного використання земель криється не в обсягах їх концентрації, а у правилах капіталізації земельних ресурсів, у власності, у знаннях і виконавцях, в охороні земель і збереженні родючості ґрунтів, у селекції і технологіях, у матеріально-технічних та фінансових ресурсах (Gladiy & Luzan, 2020). З огляду на ці обставини пропонується ввести поняття «постійне землекористування» як спосіб використання земель, який дозволяє комплексно врахувати інтереси нинішнього й майбутніх поколінь сільських громад з огляду на соціальний, економічний, екологічний складники, що діють на місцевому, регіональному, державному рівнях (Moskalenko, Moskalenko, & Shapovalyuk, 2020).

Визначаючи проблеми ефективності виробництва соняшнику, автори звертають увагу на різні обставини. Насамперед вони відмічають, що сприятлива кон'юнктура ринку та рівень рентабельності стимулюватимуть аграріїв вирощувати соняшник (Talavuyria & Sharkovska, 2018). На думку О. Супруна, додана вартість за вирощування соняшнику створюється не лише у виробничому процесі, але й завдяки ефективності маркетингової діяльності (Suprun, 2017). Загалом його позиція полягає в тому, що забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств потребує вдосконалення, зокрема технології вирощування соняшнику, з урахуванням його впливу на формування продуктивності та ефективності виробництва в аграрному секторі.

Однак однією з нинішніх проблем є те, що частка соняшника у структурі посівних площ в усіх категоріях виробників України вже давно вийшла за максимально допустиму межу: у 2019 р. вона становила 21,2%, що більше ніж удвічі перевищує її науково-обґрунтований рівень (Dovgal, 2020). Виходячи з цих обставин, сформульовані пропозиції про необхідність державного регулювання розвитку виробництва продукції рослинництва, зокрема соняшнику, у великих агрохолдингах. Йдеться насамперед про їхнє залучення у програми державно-приватного партнерства з метою досягнення справедливої конкуренції на аграрних ринках, а також підтримки малого агробізнесу, сільського населення і сільських територій (Runcheva & Britvenko, 2019).

Основна частина. Мета нашого дослідження – оцінка впливу соняшнику на рівень ефективності використання сільськогосподарських земель і можливостей підприємств формувати конкурентоспроможну позицію щодо орендної плати за паї.

За останні десятиліття сільськогосподарські підприємства України суттєво наростили посівні площі соняшнику: з 3512 тис. га (у 2010 році) до 5285 тис. га (у 2020 році). Саме тоді посівні площі цукрового буряку скоротилися за цей період з 458 тис. до 204 тис. га. Отже, тренд зростання площі соняшнику є одним із чітко виражених у зміні структури землекористування. Він є ще помітнішим, якщо порівняти його із посівною площею соняшнику в 1990 році – 1595,2 тис. га. Отже, посівна площа соняшнику в період 1990-2020 роки збільшилася в 3,3 рази.

Для того, щоб зрозуміти, які саме фактори стимулюють підприємства все частіше переходити до виробництва соняшнику, порівняємо економічну ефективність вирощування цієї культури та пшениці й кукурудзи на зерно (табл. 1). Дослідження здійснювалося на прикладі сільськогосподарських підприємств Харківської області за даними 2019 року (549 підприємств).

Таблиця 1

**Економічна ефективність виробництва окремих культур
сільськогосподарськими підприємствами Харківської області (2019 рік)**

Показники	Пшениця	Кукурудза на зерно	Соняшник
Урожайність, ц/га	43,6	55,6	29,0
Дохід на 1 га, грн.	17064	18733	22794
Прибуток на 1 га, грн.	2393	3058	5972
Рентабельність, %	16,3	19,5	35,5
Витрати на 1 га, всього, грн.	14853	16247	16822
зокрема мінеральні добрива, грн.	3548	2890	2797
оплата праці, грн.	782	835	826
амортизація, грн.	1240	1375	1409

Представлені в табл. 1 результати розраховані автором на основі даних статистичної звітності сільськогосподарських підприємств Харківської області (2019 рік).

Слід відмітити, що 2019 рік виявився сприятливим для виробників соняшнику. В сільськогосподарських підприємствах Харківської області середня урожайність цієї культури дорівнювала 29 ц/га. Безумовно, порівнювати врожайність культур немає сенсу. Відзначимо лише, що врожайність як пшениці, так і кукурудзи була високою. Серед зазначених культур найбільший показник доходності на 1 га відмічений саме в соняшника (22794 грн./га), друга позиція належить кукурудзі на зерно (18733 грн./га), третя – пшениці (17064 грн./га). Слід підкреслити, що різниця за цим показником між кукурудзою на зерно і пшеницею була несуттєвою.

Припущення щодо суттєвості відмінностей між рівнем доходу від соняшника та від двох інших культур перевірено за допомогою t-критерію Стьюдента порівняння середніх. Цей метод дозволяє встановити надійність відмінностей між середніми величинами у групах (рис 2).

Візуальний аналіз цих діаграм дає можливість стверджувати, що відмінності в рівні доходу від вирощування пшениці та соняшнику були більш суттєвими, ніж від соняшнику та кукурудзи на зерно. Зокрема, за пшеницею та соняшником величина t-критерію Стьюдента між групами підприємств за рівнем доходності дорівнювала 7,92, що за рівнем вірогідності $p < 0,01$ свідчить про не випадкову розбіжність між середніми величинами та майже повну відсутність імовірності помилки. За соняшником і кукурудзою на зерно величина t-критерію Стьюдента дорівнювала 3,74, що за рівнем вірогідності $p < 0,01$ свідчить про надійність та не випадкову розбіжність між середніми величинами.

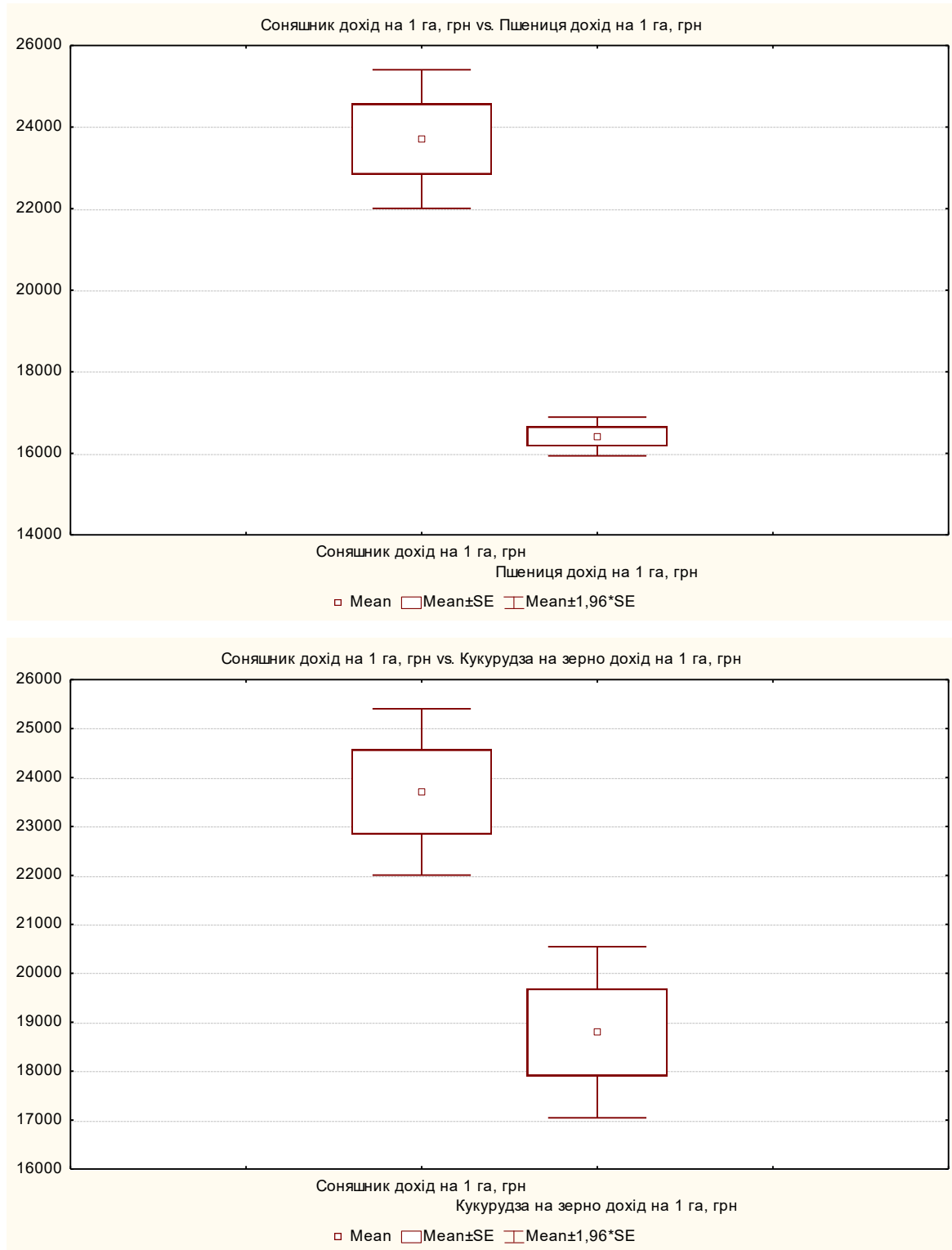


Рис. 1. Варіювання величини доходу на 1 га посівної площі соняшнику, кукурудзи на зерно і пшениці на полях підприємств Харківської області (2019 рік)

Побудовано автором на основі даних статистичної звітності сільськогосподарських підприємств Харківської області

Так само змінювався й показник прибутку на 1 га посівної площі. Найбільшим він був за соняшником – 5972 грн./га, тоді як за кукурудзою на зерно – 3058 грн./га, за пшеницею – 2393 грн./га. Подібним чином відбувалася зміна рівня рентабельності. Найбільша його величина була за соняшником (35,5%), за кукурудзою на зерно вона дорівнювала 19,5%, за пшеницею – 16,3%. Отже, соняшник за критеріями економічної ефективності виявився абсолютним лідером серед трьох найпоширеніших у Харківській області культур. Саме цим можна пояснити збільшення посівних площ цієї культури.

Крім того, нами досліджено рівень витрат під час виробництва трьох зазначених культур. Встановлено, що відсутня суттєва різниця в обсягах інвестицій на одиницю земельної площі. Середня величина витрат на 1 га за соняшником дорівнювала 16822 грн./га, за кукурудзою на зерно – 16247 грн./га, пшеницею – 14853 грн./га, що свідчить про відсутність принципової різниці для виробників у тому, в яку саме культуру інвестувати кошти.

Таблиця 2

Вплив питомої ваги соняшнику у структурі сільськогосподарських угідь на ефективність використання земель сільськогосподарських підприємств Харківської області (2019 рік)

Показники	Питома вага у структурі сільськогосподарських угідь, %						
	до 15	15,1-25	25,1-35	35,1-45	45,1-55	55,1-65	більш 65
Кількість підприємств	27	104	175	92	52	26	27
Питома вага у структурі сільськогосподарських угідь, %	12,5	20,3	29,2	39,0	49,4	59,3	75,0
Товарна продукція на 100 га с-г, тис грн.	1738	1878	1974	1776	1984	1705	2738
Посівна площа	256	379	747	964	785	1190	506
Урожайність, ц/га	30	31	30	27	31	26	31
Дохід на 1 га, грн.	23924	25792	23397	20881	23957	19394	22628
Прибуток на 1 га, грн.	6376	9174	6538	4152	7809	3255	1852
Рентабельність, %	36,3	55,2	38,8	24,8	48,4	20,2	8,9
Орендна плата за 1 га, грн.	1784	2308	2376	2250	1868	1621	1280

Розраховано автором на основі даних статистичної звітності сільськогосподарських підприємств Харківської області, 2019 р.

Нами також здійснено групування підприємств Харківської області за питомою вагою соняшнику у структурі сільськогосподарських угідь (табл. 2). У цьому випадку їхня кількість дорівнювала 503 підприємства. Слід відмітити, що в переважній більшості підприємств (371 або 73,7%) питома вага соняшнику у структурі землекористування становила від 15 до 45% (рис. 2), що значно більше науково-обґрунтованої норми (10%) для зони Лісостепу і Степу. Водночас економічні причини стимулюють підприємства до нарощування земель, зайнятих соняшником, що нами продемонстровано за даними таблиці 1. У 2019 році середня питома вага соняшнику в сільськогосподарських підприємствах Харківської області дорівнювала 32,8%.

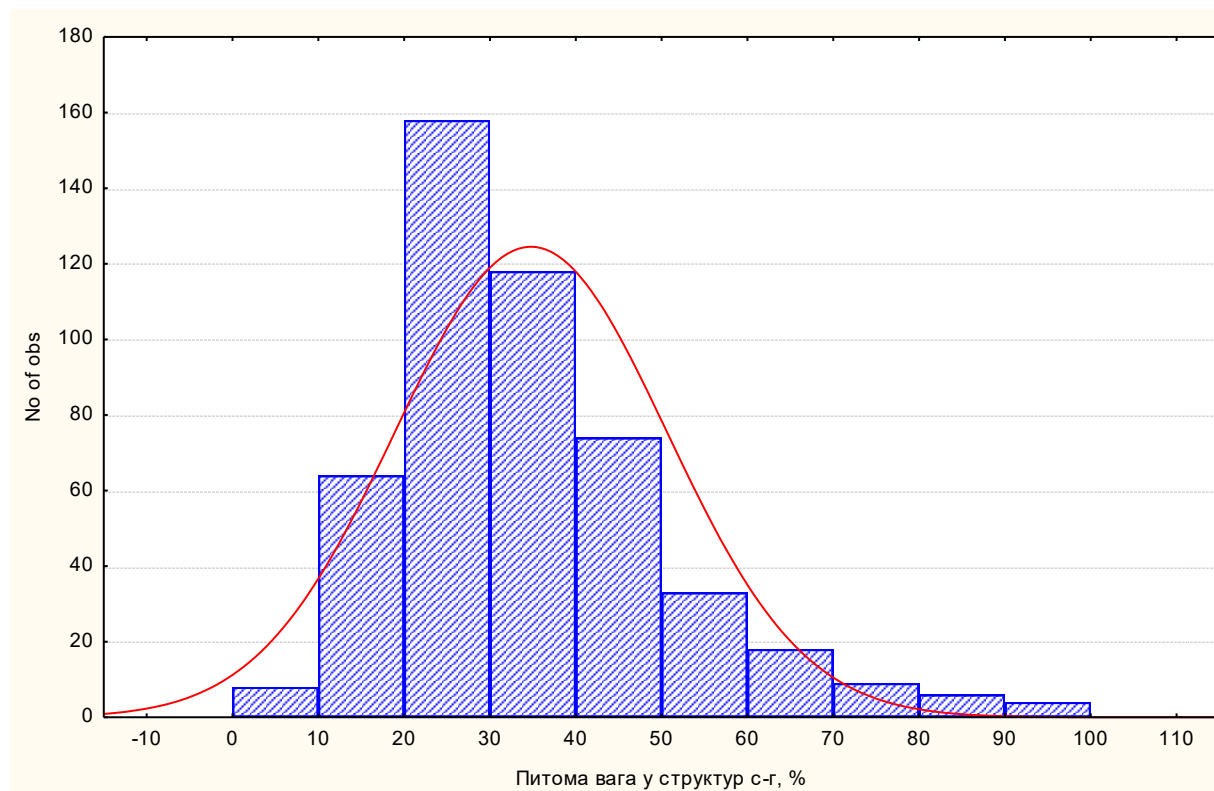


Рис. 2. Розподіл сільськогосподарських підприємств за питомою вагою соняшнику у структурі їхніх сільськогосподарських угідь (Харківська область, 2019 рік)

Побудовано автором на основі даних статистичної звітності сільськогосподарських підприємств Харківської області

Однак виявлені підприємства, де значення цього показника дорівнювало 100%. У цьому випадку йдеться про грубе порушення технологічних вимог до збереження якості ґрунтів, що в майбутньому може негативно вплинути на рівень їх родючості.

Перший показник, який характеризує ефективність використання земель у підприємстві загалом – це обсяги товарної продукції у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. У цьому випадку маємо ситуацію, коли в усіх групах підприємств його величина коливається біля середнього значення по області – 1904 тис. грн./100 га. Лише остання група з питомою вагою соняшнику у структурі сільськогосподарських земель більше 65% мала за цим показником суттєво більшу величину – 2738 тис. грн./100 га. В цій групі середня питома вага соняшнику у структурі землекористування дорівнювала 75 %. Однак інші показники за цією групою підприємств були одними з найгірших. Це стосується величини прибутку та рівня рентабельності. Крім того, саме підприємства цієї групи мали найнижчий рівень орендної плати за 1 га сільськогосподарських угідь. Виходячи із зазначеного вище, можна стверджувати, що спеціалізація на соняшнику не дає цим підприємствам конкурентної переваги з огляду на ефективність використання землі.

Найбільший рівень ефективності виробництва соняшнику відмічено в підприємствах із питомою його вагою у структурі землекористування 15,1-25% та 45,1-55%. У цих групах підприємств величина рентабельності і прибутку виявилася найвищою. Однак за рівнем виплат орендної плати найбільші можливості мали підприємства, в яких питома вага соняшнику дорівнювала 15,1-45%. Отже, ми маємо неоднозначну ситуацію щодо впливу рівня спеціалізації підприємств на виробництво соняшнику, його ефективність та ефективність використання земель підприємства загалом.

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити важливі моменти під час оцінки ефективності виробництва соняшнику. По-перше, серед трьох найпоширеніших сільськогосподарських культур у Харківській області (кукурудза на зерно, пшениця, соняшник) саме соняшник, за даними 2019 року, є найефективнішою культурою, що призводить до зростання його питомої ваги у структурі землекористування і може призвести до зниження родючості ґрунтів. По-друге, найефективнішими за критерієм величини отриманого прибутку та рентабельності виробництва соняшнику були підприємства з питомою вагою цієї культури 15,1-25% та 45,1-55% в сільськогосподарських угіддях. По-третє, зростання питомої ваги соняшнику у структурі землекористування не призводить до збільшення орендної плати за землю, але може негативно впливати на якість ґрунтів. Виходячи із цього, держава повинна створити економічний механізм регулювання структури землекористування, який сприятиме їх сталому використанню.

Список використаних джерел:

1. Саблук П. Т. Невідкладні заходи для врахування при запровадженні ринкових земельних відносин. *Економіка АПК*. 2020. № 2. С. 126-134.
2. Левек Р. Сільськогосподарські структури, сталість продовольчих систем та регулювання земельних ринків. *Економіка АПК*. 2020. № 1. С. 18-33.
3. Гладій М. В., Лузан Ю. Я. Земельна реформа: сучасні проблеми і шляхи вирішення. *Економіка АПК*. 2020. № 2. С. 6-19.
4. Москаленко А.М., Москаленко В.А., Шаповалюк Н.В. Теоретические основы формирования устойчивого землепользования. *Development prospects of market economy*. №. 27. С. 59-69.
5. Талавиря М. П., Шарковська С. О. Формування та функціонування ринку соняшнику в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 8. С. 76-81.
6. Супрун О. М. Економічна ефективність вирощування соняшнику в умовах Слобожанщини. *Економіка АПК*. 2017. № 11. С. 74-78.
7. Довгаль О. В. Стан і перспективи розвитку олійно-продуктового підкомплексу АПК України. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 1. С. 359-370.
8. Рунчева Н. В., Бритвенко А. С. Кореляційний аналіз концентрації й ефективності виробництва й переробки соняшнику в агрохолдингах України та оцінка їх впливу на розвиток спеціалізованих аграрних ринків. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7026> (дата звернення: 22.08.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.5.2

References:

1. Sabluk, P.T. (2020). Nevidkladni zakhody dlia vrakhuvannya pry zaprovadzhenni rynkovykh zemelnykh vidnosyn [Urgent measures to take into account the introduction of market land relations]. *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 126-134 [in Ukrainian].
2. Levek, R. (2020). Silskohospodarski struktury, stalist prodovolchykh system ta rehulivannia zemelnykh rynkiv [Agricultural structures, sustainability of food systems and regulation of land markets]. *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 18-33 [in Ukrainian].
3. Gladiy, M.V. and Luzan, Yu. (2020). Zemelna reforma: suchasni problemy i shliakhy vyrishennia [Land reform: modern problems and solutions]. *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 6-19 [in Ukrainian].
4. Moskalenko, A.M., Moskalenko, V.A. and Shapovalyuk, N.V. (2020). Teoretycheskye osnovy formyrovanyia ustoichyvoho zemlepolzovanyia [Theoretical foundations of the formation of sustainable land use]. *Development prospects of market economy*. vol. 27, pp. 59-69 [in Russian].
5. Talavyriya, M.P., Sharkovska, S.O. (2018). Formuvannia ta funktsionuvannia rynku soniashnyku v Ukraini [Formation and functioning of the sunflower market in Ukraine]. *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 76-81 [in Ukrainian].

6. Suprun, O.M. (2017). Ekonomichna efektyvnist vyroshchuvannia soniashnyku v umovakh Slobozhanshchyny [Economic efficiency of sunflower cultivation in Slobozhanshchina]. *Ekonomika APK*, vol.11, pp. 74-78 [in Ukrainian].
7. Dovgal, O.V. (2020). Stan i perspektyvy rozvytku oliino-produktovoho pidkompleksu APK Ukrainy [Status and prospects of development of the oil and food subcomplex of the agro-industrial complex of Ukraine]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*. vol. 5. № 1, pp. 359-370 [in Ukrainian].
8. Runcheva, N.V.and Britvenko, A.S. (2019). Koreliatsiyni analiz kontsentratsii y efektyvnosti vyrobnytstva y pererobky soniashnyku v ahrokhodynakh Ukrainy ta otsinka yikh vplyvu na rozvytok spetsializovanykh ahrarnykh rynkiv [Correlation analysis of the concentration and efficiency of production and processing of sunflower in agricultural holdings of Ukraine and assessment of their impact on the development of specialized agricultural markets]. *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7026> (access date: 22.08.2021). DOI: 10.32702 / 2307-2105-2019.5.2 [in Ukrainian].